

BARANYI DÁNIEL MARTIN¹

A BŰNBEN FOGANT TUDOMÁNY? ÖSSZEFOGLALÓ A KÖZGAZDASÁGTAN HUMANIZÁLÁSA C. KÖNYV BEMUTATÓJÁRÓL

A közgazdaságtan emberképét, az ún. homo oeconomicus-t gyakran vezetik vissza Adam Smithre és a láthatatlan kéz elméletére. A homo oeconomicus racionális és önző. Adam Smith a morálfilozófia skót professzora, akit a klasszikus közgazdaságtan atyjaként is számon tartanak, valóban erkölcstelen tudományt alapozott volna meg? A diszciplína alapítója A nemzetek gazdagsága (1776) előtt írta az Erkölcsi érzelmek elmélete (1759) című könyvét, melyet a filozófusok gyakran összeegyeztethetetlennek látnak a láthatatlan kéz elméletéhez kötött önző emberképpel. Vajon a közgazdaságtan tényleg bűnben fogant és ezért a tudományosságának alapja az erkölcstelenség? Többek között erre a kérdésre is keresi a választ A közgazdaságtan humanizálása² c. könyv, melynek könyvbemutatóját 2020. augusztus 26-án tartották. A beszélgetést Sárvári Balázs, a Budapesti Corvinus Egyetem oktatója moderálta, beszélgetőpartnerei pedig Neszedva Gábor, a Budapesti Corvinus Egyetem oktatója, valamint Bertók Rózsa, a Pécsi Egyetem egyetemi docense voltak.

What can we learn about people from the economy? The elementary microeconomics books taught us that people are rational entity and selfish. This narrative of people was the mainstream economy from decades. Some other sciences and some new wave economy theories recognised that the human being is more complicated than we can describe with this adjectives. The Humanomics: Moral Sentiments and the Wealth of Nations for the Twenty-First Century book's aim to show how we can see different ways of the economy actions of people, how we can see the human being as own wholeness and integrity. This article is a summary from the book presentation of this book. Rózsa Bertók Associate Professor in the University of Pécs and Gábor Neszedva Assistant Lecturer in the Corvinus University of Budapest were talking about this book and about the global picture of Smith theoretical job. The moderator was Balázs Sárvári Assistant Professor from the Corvinus University of Budapest. In the conversation we can see the difference between Adam Smith's theory and the neoclassical interpretation of this. The starting point was his two books: „The Wealth of Nations” and „The Theory of Moral Sentiments”.

¹ PhD hallgató, Neveléstudományi Doktori Iskola, Eszterházy Károly Egyetem

² Vernon L. Smith Bart J. Wilson (2020): A közgazdaságtan humanizálása, Fordította: Dr. Sárvári Balázs, Szentes Dóra, Pallas Athéné Könyvkiadó Kft., Budapest

Az elmúlt félévben megszokott protokolloknak megfelelően a könyvbemutatóra online formában került sor. Eltűnt a nagyobb rendezvényekhez kötődő közvetlen visszajelzés lehetősége, a nonverbális jelek küldésére nincs mód és a folyosói beszélgetések, a közös pogácsafogyasztás is halványuló emlék. Minden hátrány ellenére el kell ismerjünk, hogy az alkotó szellem, a konstruktív viták és az érdekes gondolatok így is képesek utat törni maguknak, különösen ha a problémát, melynek megoldására születtek kellően sokan érzik akutnak és jelentősnek. A közgazdaságtan szerepének megvitatása pedig soha nem lehet aktuálisabb, mint egy-egy jelentősebb társadalmi megrázkódtatás idején. A 2008-ban kitört világgazdasági válság óta számos gondolkodó és mozgalom látott hozzá a közgazdaságtan megújításához. Amikor a gazdaságot exogén sokk éri, ahogy az most is történt, akkor ismét felvetődnek azok a kérdések, hogy a közgazdaságtan jelen formájában tud-e válaszokat adni vagy legalább alkalmas-e arra, hogy a jó kérdéseket tudjuk megfogalmazni.

Ahogy a kerekasztal-beszélgetés során is elhangzott, az ember szerepének középpontba helyezésével a könyv illeszkedik az elmúlt évek közgazdasági gondolkodásának tendenciáiba. A cím azonban mégsem magától értetődő, hiszen a közgazdaságtan társadalomtudomány lévén miért is szorulna humanizálásra? A 18. századi tudományosságban a tudományágak merev elhatárolása még nem volt jellemző, elég Smith munkásságára gondolunk, de az őt megelőző fiziokraták vagy akár az antik filozófia jeles képviselői is a gazdaságról való gondolkodást nem választották le az ember viselkedésének helyességével foglalkozó erkölcsstan tudományáról, vagy az állam működését kutató politikai gondolkodásról vagy éppen a fiziokraták az ember működésének biológiai alapjait kutató orvostudományokról, anatómiáról – hangsúlyozta Bertók Rózsa. Összességében a közgazdasági diskurzusban, melynek reformját a könyv is célul tűzi ki, az ember viselkedésére úgy tekintett, mintha a gazdasági döntések a többi döntésünkről, személyiségünkről, társadalmi szerepeinkről lényegében emberi mivoltunk komplexitásáról leválasztva is értelmezhető lehetne. Eklatáns példa a szigorú elhatárolásokra, melyet Bertók Rózsa mutatott be, az Erkölcsi érzelmek elméletének fordítása, pontosabban a fordításának a hiánya. Szerinte legalább 4 féle szakma képviselőjére lenne szükség, hogy képesek legyünk lefordítani a teljes szöveget, ami a részletek fordításának gyenge pontjain is tetten érhető (konkrét példa a prudencia fogalmának nem kellően kifejező fordítása volt).

A közgazdaságtan emberi viselkedésre vonatkozó axiómarendszere, mely az embert racionálisnak, önérdékkövetőnek írja le, a matematikai modellezéséhez kötődik, ezen feltételezések célja az ember viselkedésének megjósolhatóvá, kiszámíthatóvá tétele. A természettudományokéhoz hasonló törvényszerűségek felállítása biztosítja a modelljeink reprodukálhatóságát, melyet a modern tudományosság fontos kritériumaként tartanak számon, valamint az ember viselkedésének előrejelzésének igényét is a matematikai formalizálással, és ennek érdekében pedig az emberi viselkedés szigorú axiómarendszer alá történő vonásával próbálta a közgazdaságtan kielégíteni. Ahogy Neszveda Gábor megfogalmazta: minden más viselkedési formát anomáliaként érzékelünk ezen modellekben, minden más, ahol ezen axiómák nem állnak fenn lehet, hogy érdekes, még az is lehet, hogy tudományos, de nem tekintették közgazdaságtannak. Ha ez így van, felvetődhet a kérdés, akkor elég jó-e az axiómarendszerünk? Képes-e leírni a gazdaságpolitikai döntéshozóknak, hogy milyen döntésekre számíthatnak, hogyan lehetséges ösztönözni, vagy éppen képesek-e választ adni a társadalmi-gazdasági problémákra?

Az elmúlt évtizedekben a közgazdaságtársadalom felismerte, többek között a viselkedési közgazdaságtan keretében foglalkozott az emberi racionalitás korlátaival, ugyanakkor – ahogy Bertók Rózsa megfogalmazta – a közgazdaságtan alapvetően cél-fókuszúvá vált tehát a cselek-

mények eredménye érdekes számára, annak belső motivációi, kialakulásának pontos feltárása kevésbé került a vizsgálódásai középpontjába. Amiből értelmezésem szerint az következik, hogy mindaddig, ameddig elegendő magyarázó erővel rendelkeztek ezen modellek, addig a homo oeconomicus emberképe rendszeralkotó tényezője maradt a közgazdasági gondolkodásnak, tehát az elmúlt évtizedekben, ha nem is volt tökéletes és minden közgazdász tudta, hogy nem igaz, mégis 'élég jó' volt például a gazdaságpolitikai döntések megalapozásához. A megújítás iránti igények pedig azt jelzik, hogy többé nem képesek a hivatott céljuk betöltésére, nem képesek leírni és normát szabni a társadalom működésének. Neszedva Gábor szerint az univerzális használat a leginkább felülvizsgálendő, hiszen ezen feltevések bizonyos helyzetekben adhatnak jó támpontot a modellezésnek többek között a tőzsdén (magas fokú informáltság, jól mérhető és mindenki számára ismert önérdék (árfolyam nyereség)), de sok más esetben ezen feltevések nagyon távol állnak a valóságtól.

A kerekasztal résztvevői amellett érveltek, hogy nem igaz, hogy a közgazdaságtan az erkölcs-tudomány lenne. Smith, aki megírta az Erkölcsei érzelmek elméletét és benne az elfogulatlan szemléletet ugyanaz a Smith, mint akihez kötjük a láthatatlan kéz elméletét. Bertók Rózsa levezette, hogy nem igaz, hogy tudathasadásos állapot lett volna a két mű között, bár a közgazdászok és a filozófusok is hajlamosak így tekinteni rá. Smith A nemzetek gazdagságának megírása közben is javításokat eszközölt a korábbi művén, valamint a közgazdasági művére is jellemző a történelmi kontextusban történő levezetés (bár hozzá kell tennem, hogy a neoklasz-szikus közgazdasági modellek alapvetően történelmi korszakokra, térbeli különbségekre, kultúrális különbségekre stb. érzéketlenek, hiszen a homo oeconomicus elszigetelt egyén és mindig a racionalitás vezérli). Bertók Rózsa álláspontja, hogy Mandeville-lel ellentétben Smith nem amellett érvel, hogy az egyéni bűnök jelentenek a közjó alapját, sőt, Smith az önzés fogalmával határfogalmat alkot, vagyis a smith-i önzés partos önzés és a láthatatlan kéz akkor tud jól működni, ha ezen partok, vagyis erkölcsi keretek között teszi mindenkinek a maga dolgát, amely együtt valóban a közjóhoz vezet. Ez az Erkölcsei érzelmek elméletében bemutatott elfogulatlan szemlélettel nemcsak, hogy nem ellentétes, hanem egyenesen abból következik. Az elfogulatlan szemlélet erkölcsi eleme a 'nagy testvér', amely a szimpátián, értelmezésem szerint fantázia által, mások helyzetének átérésén keresztül érvényesül. A partos önzésben elfogadom, hogy a velem együttműködő, cserébe bocsátkozó fél követheti az önérdékét, valamint nem járok vele szemben erkölcstelenül el, hiszen át tudom érezni a helyzetét. Smith életművének megértéséhez a sztoa fogalmának fontosságára is felhívja a figyelmet Bertók Rózsa. A mértéktartás, mint sztoikus erény és a világot irányító törvények (logosz) elfogadása és a szerint való cselekvés magyarázza, miért nem az egyéni bűnökből, erkölcstelenségekből származtatja a közjót Smith.

A beszélgetés második felében a hallgatóság, köztük szép számmal egyetemi hallgatók teheték fel a kérdéseiket. A legtöbb kérdés a megvalósítás, vagyis a komplex humán közgazdasági elméletbe és gazdálkodói, gazdaságpolitikai gyakorlatba történő beültetésének lehetőségei kapcsán érkezett. Neszedva Gábor egy kérdésre adott válaszában kifejtette: nem gondolja, hogy a profithajszolás erkölcsi határait a vállalatok maguk fogják megalkotni, hanem szerinte ezen gátakat a közös feladatunk megalkotni és ennek megalkotása kívül esik a gazdasági megfontoláson. Az gazdaságtudományok oktatására vonatkozó kérdésekre Bertók Rózsa érzékenyítő tréningeket és szituációs 'játékokat' javasolt, melyeken keresztül a hallgatók gyakorlatban láthatják és érezhetik azt, hogy például nem ismerik a döntés során az összes alternatívát. Neszedva Gábor szerint érdemes a közgazdasági oktatás elején tisztázni, hogy milyen axiómák mellett érvényesek a modelljeink és mely helyzetekben nem érdemes őket támpontnak tekinteni.

A fennálló doktrínákat kritizálni gyakran népszerű, és oly sokszor nem is jelent igazán nehéz kihívást, azonban mindhárom résztvevő kiemeli, hogy a könyv nem csak felveti a kérdéseket, de alternatívát is felvázol. A kapcsolódó viták és közös gondolkodás szempontjából – azt gondolom – ez utóbbi különösen fontos erénye a szerzőknek.

Számomra a beszélgetés legfontosabb tanulsága, mely a címben feltett kérdésemre is reflektál, a Sárvári Balázs által felvetett normatív tartalomhoz kötődik. Ez a szakmai eszmecsere megerősítette és újabb pontokon támasztotta alá azt a meggyőződésem, hogy a közgazdaságtan nem *bűnös* tudomány így a normatív tartalmat vizsgálva, nem az erkölcstelen döntéseket tartja követendőnek. A normatív szempontok értelmezése és visszaemelése a szakmai vitákba azért is lenne fontos, mert az alapján tudnák megítélni, hogy többek között a homo oeconomicus fogalma *elég jó-e* számunkra napjainkban is, vagy az csak egy korábbi korszakban, alacsonyabb fejlettségi szinten tudott hozzájárulni az erkölcsstan által vizsgált helyes viselkedéshez a gazdaságszervezés oldaláról.